

Такулов З.Н.**ПІДХОДИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА**

Постановка проблеми. Складна взаємодія між людьми, організаціями важко підтримувати без третьої сили, що стежить за тим, як сторони виконують прийняті на себе зобов'язання.

Оскільки формальний контроль (інфорсмент), здійснюваний третьою стороною, має істотне значення, важливо дати точне визначення цьому поняттю. У принципі мається на увазі нейтральна сторона, здатна без витрат оцінювати виконання контракту, а так само без витрат примушувати до виконання контракту [1, с. 78]. Примушення може приймати різні форми - від прямого застосування фізичної сили безпосередньо відносно людини, що порушила контракт, до опосередкованих форм, що полягають в створенні витрат за допомогою порушення (розмивання) репутації порушника, утруднення подальшого укладення угод, конфіскації частини активів, недоотримання доходу шляхом розповсюдження інформації (наприклад, включення в чорні списки) [2, с. 35].

При цьому особа або організація, що здійснює контроль, з економічної точки зору є агентом і має власну функцію корисності, що диктує відношення до контракту і тому переслідує власні інтереси. Вони можуть варіюватися від порівняно нешкідливих форм тяганини, викликаним надмірним завантаженням суддів або чиновників, до небезпечніших форм необ'єктивного розгляду справ унаслідок корумпованості, ідеологічної упередженості або політичної ангажованості [3, с. 327]. Якщо говорити спрощено, то, припустивши, що "державна має в своєму розпорядженні примусову силу, ми повинні визнати, то особи, які управляють державою, використовуватимуть цю силу в своїх інтересах за рахунок решти суспільства"¹¹ [1, с. 80].

Якщо треті особи діють недостатньо ефективно в боротьбі з опортуністичною поведінкою, то підприємства повинні самі піклуватися про контроль за діями своїх контрагентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В даний час існує декілька підходів до забезпечення економічної безпеки підприємства, виходячи з прийнятого, в рамках понятійного апарату неоінституційної економічної теорії розуміння суті економічної безпеки підприємства.

Так О. Вільямсон розглядає спільну власність як найбільш очевидну форму гарантії виконання угоди [5, с. 20].

Традиційно виділяють такі організаційні підходи до інтеграції як пряме злиття або викуп, постійні контракти і перехресне володіння акцій.

Особливого розвитку в Україні одержала інтеграція через перехресне володіння акцій. Одним з показників цього феномена є виникнення нових великих компаній з вертикально зв'язаними сферами діяльності. На даний момент ці компанії займають 25 відсотків позицій в рейтингу топ-100 щодо їх доходів і об'ємів експорту. Ці посередницькі компанії звичайно торгують продукцією підприємств, в яких вони підтримують структури перехресного володіння акціями. Широке розповсюдження перехресного володіння акціями в Україні пов'язаний з низьким рівнем захисту прав акціонерів, які володіють неконтрольними пакетами акцій; нерозвиненістю фінансової системи, яка обмежує можливості повного викупу; можливістю для ухилення і уникнення оподаткування, які забезпечуються таким типом комерційної організації [6].

Разом з тим, що однією з основних переваг інтеграції є мінімізація витрат внаслідок опортунізму суб'єктів середовища функціонування підприємства можна виділити такі переваги інтеграції, як:

- гарантія стабільних поставок сировини і матеріалів;
- створення могутнього механізму уникнення цінового і податкового регулювання шляхом виконання операцій між підрозділами однієї компанії і забезпечення можливості збільшити монополістичну владу на зв'язаних ринках, що позитивно впливає на ціну і, відповідно збільшує прибуток підприємства;
- оволодіння рентою постачальника. Так щоб спонукати постачальника підтримувати якість виробництва, доводиться зробити так, щоб йому було що втрачати. Звичайне це приймає форму потоку додаткової винагороди, або ренти, обумовленого відношенням постачання. Наявність даної ренти означає, що ціна сплачувана підприємством за ресурси, повинна перевищувати повні витрати постачальника на виробництво, включаючи нормальний прибуток на капітал постачальника. Вертикальна інтеграція відкриває для фірми можливість оволодіти цією рентою частково або повністю;
- перешкода входженню на ринок;
- економія від масштабу.

У теж час основним недоліком інтеграції є те, що відповідно до чинного законодавства, а саме Законом України "Про захист економічної конкуренції" від 11 січня 2000 р. № 2210-III, із змінами і доповненнями, в цілях запобігання монополізації товарних ринків, зловживання монополістичним (домінуючим) положенням, обмеження конкуренції органи Антимонопольного комітету України здійснюють державний контроль за концентрацією суб'єктів господарювання.

Відповідно до ч. 1 ст. 24 Закону України "Про захист економічної конкуренції" від 11 січня 2000 р. № 2210-III, із змінами і доповненнями: концентрація може бути здійснена тільки за умови попереднього отримання дозволу Антимонопольного комітету України або адміністративної колегії Антимонопольного комітету України:

у випадках, передбачених частиною другою статті 22 справжнього Закону і іншими актами законодавства, коли сукупна вартість активів або сукупний об'єм, реалізації товарів учасників концентрації, з урахуванням відносин контролю, за останній фінансовий рік, зокрема за кордоном, перевищує суму, еквівалентну 12 мільйонам євро, визначену по курсу

Національного банку України, що діяв в останній день фінансового року, і при цьому: вартість (сукупна вартість) активів або об'єм (сукупний об'єм) реалізації товарів, зокрема за кордоном, не менше ніж у двох учасників концентрації, з урахуванням відносин контролю, перевищує суму, еквівалентну 1 мільйонам євро, визначену по курсу Національного банку України, що діяв в останній день фінансового року у кожного, і

вартість (сукупна вартість) активів або об'єм (сукупний об'єм) реалізації товарів в Україні хоч би одного з учасників концентрації, з урахуванням відносин контролю, перевищує суму, еквівалентну 1 мільйонам євро, визначену по курсу Національного банку України, що діяв в останній день фінансового року.

При цьому необхідно пам'ятати, що згідно ч. 5 ст. 24 Закону України "Про захист економічної конкуренції"¹¹ від 11 січня 2000 р. № 2210-III, із змінами і доповненнями: концентрація, що вимагає дозволу відповідно до частини першої цієї статті, забороняється до надання дозволу на її здійснення. До надання такого дозволу учасники концентрації зобов'язані утримуватися від дій, які можуть привести до обмеження конкуренції і неможливості відновлення початкового стану.

Відповідно до ч. 3 ст. 25 Закону України "Про захист економічної конкуренції" від 11 січня 2000 р. № 2210-III, із змінами і доповненнями: дозвіл на концентрацію не може бути наданий, якщо обмеження конкуренції, обумовлені концентрацією:

- не є необхідними для досягнення мети концентрації;
- складають загрозу системі ринкової економіки.

У свою чергу, Ф. Фукуяма вважає, що наявність високого ступеня довіри як додаткової умови налагодження господарських відносин може підвищити ефективність економіки шляхом скорочення т.з. "операційних витрат" (трансакційних витрат? - прим, моя З. Т.) тобто витрат на такі дії як пошук відповідного покупця або продавця, обговорення контракту, здійснення правил, норм і примушення до виконання контракту у разі конфлікту або обману [7, с. 253]. Довіру Ф. Фукуяма визначає як очікування, яке виникає у членів співтовариства, того, що інші його члени поведуться більш менш передбачено, чесно і з увагою до потреб тих, що оточують, у згоді з деякими суспільними нормами [7, с. 52].

Для економіки перехідного періоду характерний, що підприємства діють в умовах панування максимізуєшого поведінки з високими витратами оцінки і неможливістю забезпечити контроль за дотриманням контрактів, коли вигоди від обману і порушення угод перевищують вигоди від кооперативної поведінки [1, с. 74-75]. Що спричиняє за собою матеріальні витрати, які керівники підприємств починають наперед закладати в бізнес-плани. Разом з цим, як відмічено [8, с. 125-126], воно приводить і до серйозніших інституційних наслідків - підриву довіри до контрагентів. При чому недовіря розповсюджується не тільки на малознайомих людей, але часто і на вужче ділове коло.

В.В. Радаєв бачить в утворенні ділових мереж (networks) гарантії виконання договору. Ділова мережа, по В.В. Радаєву, є стійкою і відносно замкнутою сукупністю зв'язків між постійними партнерами. Вона заснована на поєднанні засобів формального контролю і неформального обміну послугами [8, с. 137-138].

Функціонування ділових мереж засноване на тому, що контрактні відносини доповнюються і підкріплюються неформальними взаємними послугами, такими як: зниження ціни, відсутність передоплати, можливість відстрочення оплати, надання додаткових безкоштовних послуг, можливість відбору кращої продукції або послуг, ін. [8, с. 142-143].

Ділові мережі виконують декілька взаємозв'язаних функцій:

- транслиують інформацію;
- формують ділові репутації;
- підвищують довіру і знижують невизначеність;
- служать системами взаємодопомоги.

Включеність до ділової мережі - соціальний капітал підприємця, який приносить і професійний престиж, і економічні ресурси [8, с. 145-146].

У той же час функціонування ділових мереж пов'язане з такими недоліками як:

- значні часові витрати встановлення зв'язків;
- настання ситуації, у якій буде вичерпаний соціальний капітал у міру розширення кола контрагентів з числа постійних;
- альтернативні витрати (упущена вигода) в результаті обмеження кола контрагентів членами мереж.

Т.В. Семенова вважає, що для зменшення опортунізму необхідні заходи, які сприяють кардинальним змінам у образі мислення людей, їх світогляді, поведінці, кваліфікації і знаннях [9, с. 133].

Для цього Україна повинна розробити свою програму вдосконалення бізнес-освіти, яка повинна зіграти значну роль під час переходу країни до ринкової економіки. Основна мета, яку слід поставити при цьому - це формування нового покоління ділових людей, всесторонньо підготовлених до того, щоб очолити український бізнес в перехідний період і в майбутньому. Проект вдосконалення менеджмент- і бізнес-освіти повинен сприяти розвитку мережі українських шкіл бізнесу, університетів, інститутів, факультетів, курсів підвищення кваліфікації [9, с. 134].

Проте рекомендовані заходи щодо мінімізації опортунізму суб'єктів середовища в якому функціонує підприємство носять інституційний, а не індивідуальний характер, їх неможливо використовувати на рівні підприємства. Формулювання цілей статті. Таким чином, контроль за дотриманням угод і примушення до їх виконання третьою стороною (державою) недостатньо ефективні, а пропоновані рекомендації по мінімізації і запобіганню опортунізму суб'єктів середовища в якому функціонує підприємство мають ряд недоліків. Тому виникає необхідність в нових пропозиціях щодо мінімізації і запобіганню опортунізму суб'єктів

середовища функціонує підприємство.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як було зазначено вище, обмін між економічними агентами не здійснюється безперешкодно. Причиною цього є невизначеність у поведінці економічних агентів, яка викликає необхідність контролю за дотриманням угод. Як було вказано вище, цей контроль не є повним оскільки особа чи організація, що здійснює формальний контроль, з економічної точки зору є агентом і має власну функцію корисності, і тому переслідує власні інтереси. А індивідуальні форми контролю не здійснені. Що, на думку В. Радаєва, створює зону господарювання, в якій прораховуваний ризик обертається не прораховуваною невизначеністю [8, с. 116].

Виходячи з того, що стратегією економічного і соціального розвитку України (2004-2015) "Шляхом Європейської інтеграції"¹¹ [10] визначений курс України на постіндустріалізацію економіки і суспільства, а постіндустріальне суспільство є світом, в якому панують знання, в якому головним капіталом і двигуном економічного розвитку стає інноваційні ідеї і інформація [11, с. 3].

Пропонуємий підхід до забезпечення економічної безпеки підприємства ґрунтується на сформульованому К. Ерроу постулаті про те, що де існує невизначеність, є і можливість її зменшити, яка зветься інформацією [12, с. 98].

Тому пропонуємий підхід до забезпечення економічної безпеки підприємства шляхом мінімізації витрат внаслідок опортунізму суб'єктів середовища у кому функціонує підприємство полягає у зборі, обробці і аналізі інформації про суб'єктів середовища функціонування підприємства.

Аналізуючи існуючі в даний час підходи до задоволення потреби підприємства в інформації, не можна не побачити те, що існуючі підходи до джерел інформації не приділяють належної уваги таким джерелам інформації як реєстри і бази даних органів державної влади і місцевого самоврядування.

Тому для задоволення потреб підприємства в інформації, з метою забезпечення економічної безпеки підприємства шляхом мінімізації витрат внаслідок опортунізму суб'єктів середовища у кому функціонує підприємство, пропонується використовувати такі джерела інформації як реєстри і бази даних органів державної влади і місцевого самоврядування.

Для мінімізації витрат внаслідок опортунізму суб'єктів середовища у кому функціонує підприємство, в рамках пропонованого підходу до забезпечення економічної безпеки підприємства, пропонується використовувати такі реєстри і бази даних органів державної влади і місцевого самоврядування, як: єдиний державний реєстр підприємств і організацій України, єдиний державний реєстр юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців, реєстр платників податку на додану вартість, єдина база даних про підприємства, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство, єдиний інформаційний масив даних про емітенти цінних паперів, реєстр аудиторських фірм і аудиторів, які одноособно надають аудиторські послуги, державний реєстр оцінювачів, єдиний реєстр нотаріусів, державний реєстр фінансових установ, єдиний державний реєстр судових рішень.

Висновки. Використання запропонованого підходу до забезпечення економічної безпеки дозволить уникнути того, що буде зібрана неповна інформація про суб'єктів середовища у якому функціонує підприємство, і, як наслідок, будуть невдало проведені переговори і поміщені договори, буде недостатньо зміряна кількість і якість товарів і послуг які вступають у обмін, виникне необхідність в контролі і примушенні до виконання умов угоди.

Джерела та література

1. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. - Пер. 3 англ. - К.: Основи, 2000. - 198 с.
2. Шастико А. Механизм обеспечения соблюдения правил (экономический анализ) // Вопросы экономики. - 2002. - №1. - С. 32-49.
3. Нестеренко А.Н. Экономика и институциональная теория / РАН. Ин-т экономики, Ин-т междунар. экон. и полит. исслед. - М.: Эдиториал УРСС, 2002. - 415 с.
4. Вільямсон О. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів: Пер. с англ. - К.: Видавництво АртЕк, 2001. - 472 с.
5. Акімова Л, Щербаков О. Стимули вертикальної інтеграції // <http://www.amc.gov.ua/papers/2002/issue/akimovascherbakov.html>
6. Фукуяма Ф. Доверие: Социальные добродетели и путь к процветанию: Пер. с англ. - М.: ООО Издательство АСТ, Издательство НИИ Ермак, 2004. - 730 с.
7. Радаев В/В. Формирование новых российских рынков: трансакционные издержки, формы контроля и деловая этика. М.: Центр политических технологий, 1998. - с.
8. Семенова Т. В. Издержки оппортунистического поведения как сдерживающий фактор иностранного инвестирования в Украину // Наукові праці Донецького держ. тех. ун-т. - Сер: Економічна. - Вып. 19. - Донецк: ДонДТУ, 2000. - С. 129-134.
9. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015) "Шляхом Європейської інтеграції" / Авт. Кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін., Нац. ін-т. стратег, дослідж., ін-т. екон. прогнозування НАН України, М- во економіки та з питань Європ. інтегр. України. - К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004.-416 с.
10. Стратегії поступу - наукову підтримку: Виступ прем'єр-міністра Віктора Януковича на сесії загальних зборів Національної Академії наук України // Урядовий кур'єр. - 2004. - № 82-83. - с.3-4.
11. Эрроу К. Информация и экономическое поведение // Вопросы экономики. - 1995.-№5.-С. 98-107.